

ANNEX III: GLOSSARI ESCOLES HEL·LENÍSTIQUES

Glossari comú

ATARÀXIA: Literalment, "no pertorbació". Pau interior, és el fruit de la justícia i d'una consciència sense culpa. Implica l'absoluta manca de necessitats i no dependre més que d'un mateix (*autarquia*). Per tant, la reputació que algú pugui tenir no compta per a res: l'important és l'esforç en l'autodomini i la victòria sobre les passions.

Disposició de l'ànim proposada pels epicuris, estoics i escèptics gràcies a la qual assolim l'equilibri emocional mitjançant la disminució de la intensitat de les nostres passions i desitjos, i la fortalesa de l'ànima enfront l'adversitat, de manera que restem en pau espiritual i pau interior.

Aquesta disposició és molt semblant a l'apatia proposada pels estoics. Hi ha qui creu que no es poden distingir. L'apatia és més característicament estoica, i en canvi l'ataràxia apareix més entre epicuris i escèptics. Resulta ser l'estat anímic que ens permet assolir la felicitat, a base d'una disciplina en tots els fronts. La diferència principal entre una i l'altre és que l'apatia promet la felicitat per un camí negatiu, que és l'eliminació de les passions i desitjos; en canvi l'ataràxia ho vol assolir a partir de l'enfortiment espiritual, davant del dolor i de l'adversitat; tot plegat, indistintament, ha de portar a la indiferència i a la impertorbabilitat. Epicur ho compara a l'estat del mar en absoluta calma i sense vent. Així i tot, l'ataràxia, igual que l'apatia, promou que el savi és lliure davant de tot plegat.

ASCETISME: Pràctica genèrica consistent en l'autodomini del cos i dels desitjos a través de la continència, el dejuni o la renúncia als plaers. En totes les escoles hi ha en major o menor grau un aspecte ascètic, principalment en cíncics i estoics, però també entre epicuris i fins i tot en els hedonistes, pel fet que tots pensen que cal renunciar a qualsevol plaer que porti a dolor o a perdre l'autodomini. Fins i tot Epicur assenyala que la renúncia és un plaer. No cal confondre aquest ascetisme natural amb l'ascetisme cristista, consistent a més a més en el càstig corporal, o autoflagel·lació a causa dels pecats comesos.

COSMOPOLITISME: Cíncics i estoics es declaren ciutadans del món, i en general, totes les escoles, tenint en conte el punt de vista patriòtic de la polis i del ciutadà de la polis - dret restringit atorgat només a homes, amb diners i nascuts a la ciutat-, les escoles són cosmopolites, car accepten dones i esclaus i estrangers. Després, en cada escola, aquesta postura té una definició més pròpia.

EUDEMONISME o Eudaimonia, εὐδαιμονία, traduïda comunament com a felicitat o plenitud de ser. Composta de *eu* (bo) i *daimon* (esperit o àngel, pels grecs) (d'on ve "dimoni" o àngel

caigut, pels crististes), també ha estat vist com a l'art de viure virtuosament, cercant la saviesa per tal de desenvolupar el potencial de cadascú.

El *daimon*, pels grecs, també és el geni o acompanyant de l'ànima, de vegades la mateixa ànima. També assenyala el destí individual de cadascú. En el Sòcrates que ens ha arribat, el *daimon* és una veu individual interior que cal escoltar i obeir.

Per les escoles gregues, el saber és una eudaimonologia o art de saber viure, i totes, menys, en part, els estoics, ho anomenen felicitat, o manera d'assolir la felicitat. Podem dir que si bé cap d'elles es plantejà ni respongué la Metafísica, totes, en canvi, es plantejaren i respongueren l'Ètica, i el principi rector d'aquesta ètica era eudaimonològic, és a dir, consistia en trobar la manera de no patir, d'estar bé, i de viure en pau. I el més important fou que aquesta eudaimonologia era responsabilitat de cadascú, ara i aquí, en el Real únic. Cap element exotèric o esotèric, cap element ocult o suprasensible donava, aportava o regalava l'estat eudaimonològic, o de felicitat, sinó tu mateix, a través del teu esforç, valor, disciplina i intel·ligència.

Això implicava que cada persona havia de ser un savi. La qual cosa recorda molt la idea nietzschiana de ser un artista de si mateix. Ells en deien fer la teva pròpia escultura.

SAVI, EL. Figura central de les escoles hel·lenístiques, que basaren el seu coneixement en la figura del savi més que no pas la del filòsof. Des del moment que la majoria dels plantejaments de cada escola eren de base pràctica, o portaven a una praxis, el coneixement no era un llibre de sentències o veritats revelades, ni una idea teorètica, ni un sistema abstracte, sinó un seguit de pensaments pràctics que exigien un comportament present inequívoc, una seqüència de fets concreta. Convençuts, sense dir-ho o dient-ho, que no es podia saber res, i enemics de les falsedats, del poder falsari, i de les religions, si hi ha alguna cosa semblant a Lao-Tsé, Buda o els mestres zen orientals a occident, foren els nostres Arístips, Pirrons, Diògenes o Epicurs. Ells personificaren en les seves escoles i comunitats, una manera de viure que partia d'una anàlisi racional i intel·ligent, basada en els fets i la presència. Fills, tots ells, del camí de la veritat de Parmènides, i de la física de Leucip i Demòcrit, cap d'ells s'aparta d'aquesta màxima essencial: el que és, és, i el que no és, no és. Per tant, es limitaren a ser savis, o sigui, a viure lluny de les passions, el mal i el dolor, que és allò que fa un savi a diferència de la resta de mortals que, simplement, no són savis. Ells ensenyen a ser savis, per diferents mètodes pràctics. No fan doctrina. No són mestres amb llibre. Donen exemple. I prou.

Caldria, per tant, no posar les escoles hel·lenístiques dins el sarró de la Filosofia: filòsofs ho foren Plató i Aristòtil, en abundància. Ho seran màximament Hegel i Kant. Pensadors abstractes i abstractes, no res. Pensadors del real ho foren Parmènides i Heràclit. Savis del real ho són Antístenes, Diògenes, Arístip, Epicur, Zenó.

Cínics

CINOS, κύων, kyon: Textualment "gos". El jurament: *pel gos!* Era habitual a Atenes i de no gaire bon to. El nom de *cínic* prové del "cynosargos", gimnàs situat en un pujol prop d'Atenes en el camí de Marató. Allí discutia Antístenes, deixeble de Sòcrates, lluny dels barris rics de la ciutat. El nom de "Cynosargos", prové potser de *kuon argos* ("gos àgil") o de *kuon enargès* ("gos brillant" o "veritable gos" – el can Cèrber, guardià dels inferns, l'únic gos que finalment compta per a l'home). El "Cynosargos" no tenia res a veure amb una escola clàssica de filosofia per l'estil de l'Acadèmia o del Liceu; era un simple lloc de trobada, un gimnàs sovintejat per gent forastera i marginals. Bordar com un gos –animal que els grecs consideraven "brut"- mossegar i protestar sempre (mostrar la diferència essencial entre el dit i el proclamat), fustigar la doble moral... és la funció bàsica de la filosofia cínic. Per això els amics, més que no pas deixebles, d'Antístenes es reconegueren en la imatge del gos, que al principi se'ls aplicà com a burla.

Els cíncics antics també eren anomenats *cratini* (peluts).

COSMOPOLITISME, κοσμοπολίτης, de cosmos i polis. Diògenes i Crates es proclamen "ciutadans del món". L'exemple dels animals, que no reconeixen diferències de nació, és una mostra de saviesa. El savi es troba a tot arreu com a casa seva. O, més ben dit, un savi no té casa i és foraster arreu. A diferència dels epicuris, els cíncics no formen comunitats de savis, unides per l'amistat, perquè al fons del fons, l'home és inevitablement un solitari.

HÈRACLES: Heroi grec, fill de Zeus i la mortal Alcmena. Simbolitza en la teoria cínic el model intel·lectual de l'home superior. Hèracles és un perpetu exiliat, un desarrelat, com en el fons tots els humans. D'Hèracles s'explica que havia baixat a l'infern (Eurípides) i, per tant, coneixia la misèria dels humans. Havia patit també un atac de folia (provocada per Hera) i fou iniciat als misteris d'Eleusis (per poder complir amb l'onzè treball, el can Cèrber). Per tant Hèracles era alhora savi i boig i coneixedor tant de l'infern com dels déus. I tanmateix Hèracles, tot i veure's obligat a realitzar els dotze treballs (alguns prou humiliants, com ara netejar l'estable d'Àugies) i a servir la reina Omphalè, mai no deixa de treballar pels altres, tot i estar profundament desenganyat dels homes, convençut que la seva tasca és profundament inútil i que mai no serà agraïda per ningú. Aquest "fer" heroic, sobrehumà, fent el bé sense esperar res a canvi, és un emblema de l'autèntic filòsof, que mena una acció sense esperança.

ISCHUS: Literalment, "força", qualitat que va més enllà de l'intel·lectual i és alhora física i espiritual. Gairebé es podria identificar amb "força de voluntat". Serveix per a lluitar contra els *ponoi* (veure *ponoi*) que constitueixen la vida humana.

NOMISMA: Al mateix temps "moneda de curs legal" i "costum" (en el sentit de dret consuetudinari). Quan Diògenes és acusat de "falsificar moneda" cal entendre-ho en sentit simbòlic: "*parakhárxon to nomisma* (transvalorització de la moneda, falsificar moneda") significa també donar la volta als valors establerts.

PARÀ DOXAN: Literalment "al marge de l'opinió". El savi ha de guiar-se per la pròpia raó i situar-se lluny de les opinions vulgars, sense tenir cap por de la "mala fama" o de la "impopularitat" (en grec *adòxia*) que per a Antístenes és un bé en si mateixa, donat que la majoria dels humans són grollers i ignorants. La impopularitat, el ser bescantat pels contemporanis és per al cinisme la millor mostra de la virtut.

PARRESIA, *παρρησία*, *pan* (tot) i *rhésis* (discurs). Literalment "llibertat de paraula". Els cíncics l'apliquen en el sentit de la provocació. Per la retòrica, figura que vol dir parlar amb franquesa.

PONOI: Literalment "patiments". Tota filosofia és una lluita, desesperada i alhora inevitable, contra el patiment. Així la filosofia té un caire de "patiment heroic", simbolitzat per Hèracles.

PROMETEU: El tità que robà el foc als déus per donar-lo als homes. Per als cíncics és el perfecte exemple de l'intel·lectual inútil que, pensant alliberar l'home, només crea noves necessitats. Prometeu és "progressista", convençut que el futur serà millor gràcies a la tècnica. En realitat, entabanar els homes amb la promesa d'un demà millor és la millor manera d'alienar-los. L'home és sempre intrínsecament igual i és absurd pensar que ningú el podrà canviar o fer-lo millor.

SENZILLESA (Simplicitat): El cinisme és una mena d'apoteosi exhibicionista de la simplicitat. Per viure com un savi cal una vida frugal, tant en l'alimentació com en la sexualitat. Diògenes que vivia com un captaire i havia deixat fugir el seu esclau, era el model de despreniment a imitar.

SÒCRATES: Mestre d'Antístenes i heroi intel·lectual dels cíncics. Però cal tenir present que el cinisme recull la ironia socràtica, sense fer el mateix amb la maièutica. El cinisme no és "constructiu", en el sentit que no creu en el col·lectiu. La mort de Sòcrates (la mort del just) demostra que no es pot esperar res de la societat.

TEATRE: Finalment la vida és com un gran teatre en què el destí dona a cadascú el seu paper. El soroll de la vida és l'espectacle més curiós. La mort és equivalent al mutis teatral; com un bon actor que ha representat el seu paper, cal saber abandonar la vida

igual com se surt del teatre quan la vida ha finit. Curiosament aquesta idea sobre la mort serà represa pels primers cristians.

TRIBÓ: Era una mena de manta de llana basta que els cíncics portaven hivern i estiu i que servia també per dormir. Era d'ús normal a Esparta i també n'havia portat Sòcrates per manifestar la seva absència de necessitats. Amb el bessac, el bastó i els cabells llargs constituïa una mena de curiós "uniforme" de l'escola.

ZYNISMUS: En alemany es distingeix *Zynismus* (cinisme a l'època moderna i contemporània) i *Kynismus* (cinisme a l'època grecoromana). El cinisme modern és l'expressió del fracàs de la Il·lustració, la retòrica de les Llums que usa les grans paraules per a la mentida. Un exemple de cinisme contemporani és la retòrica sobre els drets humans.

Hedonistes

HEDONÉ, ἡδονή, és un esperit femení de la mitologia grega que representa el desig sexual, i significa "plaer". En alguns llocs el consideraven la personificació de la luxúria. És filla d'Eros i Psique. Els romans l'anomenaven *Voluptas*. El seu opost és *Algos* (el dolor).

SOPHROSYNE, σωφροσύνη era la personificació de la moderació, la discreció i l'autocontrol. El seu equivalent romà era la *Sobrietas* (sobrietat). *Sofrosine* era filla d'Èreb i de la Nit, i va ser un dels esperits que van escapar de la caixa de Pandora. *Sofrosine* va fugir cap a l'Olimp, abandonant per sempre la raça humana.

PARÓN PATHOS, dins del plaer sensible només interessa el plaer present, sense que hàgim de preocupar-nos pel futur, ja que és incert.

HEDONISME ABSOLUT, afirma que l'únic bé és el plaer sensible i l'únic mal el dolor sensible. S'ha atribuït aquesta doctrina a Arístip de Cirene. Suposa que la felicitat rau només en el plaer sensible. Cal, doncs, aprofitar el temps, i dedicar-se pertot a la recerca i gaudi d'aquests plaers. Evidentment, els seguidors d'aquesta doctrina donaren motius importants per ser desqualificats per la seva falta de moderació. Consideraven que els desitjos personals s'havien de satisfer d'immediat, sense que importin els interessos dels demés.

HEDONISME RELATIU és aquell que comparteixen també els epicuris, pel qual el màxim bé és el plaer, sempre que no suposi perdre l'autodomini o que acabi en dolor. Cíncics i estoics foren

més ascètics que no hedonistes, però en general, l'hedonisme és un valor no rebutjat per ningú, i sovint ben valorat. Grecs i romans foren tots pobles hedonistes.

Escèptics

DOXA, *δόξα*, se sol traduir per 'opinió'. Va ser un concepte utilitzat per Parmènides, en distingir la «via de la veritat» de la «via de l'opinió», i més tard per Plató.

Pels escèptics, tot és doxa, car res es pot fonamentar. Tot és doxa i a més a més tota opinió pot tenir la seva contrària, o paradoxa, de manera que mai res es pot demostrar.

Segons Plató, la doxa tracta d'un coneixement fenomènic i, en conseqüència, segons ell, enganyós. La doxa comprendria dos graus: *eikasia* (*εἰκασία*) i *pistis* (*πίστις*), és a dir, imaginació i fe o creença. Plató contraposa la doxa a l'episteme, de vegades aquesta última es tradueix com a coneixement científic però, segons Plató, l'episteme només té desenvolupament al món de les idees (coneixement intel·lectual) i no al món sensible (coneixement sensible). Plató criticava la doxa, però, sobretot, menyspreava els que feien del fals coneixement i de l'aparença de saviesa un mitjà de lucre personal o d'ascendència social. A aquests personatges els anomenava *doxóforos*, «aquells les paraules dels quals a l'Àgora van més ràpides que el seu pensament».

Certament, Plató ho embolica, car fa que el fenòmens siguin doxa, i en canvi les idees, episteme. Per Epicuri els fenòmens son episteme, car és tot el que hi ha, i les idees suprasensibles, doxa. Els cínicos, però, ho rebutgen tot, la qual cosa els posa en una nova paradoxa: si tu, escèptic, dius que res es pot demostrar, no serà que això que dius també és una simple doxa? L'escepticisme està condemnat a una tautologia insoluble. La resta estan condemnats a no poder demostrar res. La solució dels que no es conformen en no saber la veritat, és senzilla: convertir una doxa en episteme, o veritat.

ΕΠΟΚΗΕ, *ἐποχή*, *epojé*, o suspensió del judici sobre la realitat. Pels escèptics, l'única actitud raonable que podem tenir respecte al coneixement. No s'afirma ni es nega. Car si afirmem alguna cosa, li donem estatus de veritat; però si ho neguem, la veritat és la negació. Per tant, si pensem que res es pot conèixer, el més honest és no fer cap judici. Els crítics digueren que no és possible no fer cap judici sobre les coses, i que la pròpia idea escèptica és ja un judici, que implica una afirmació, que res es pot conèixer, la qual cosa es desmenteix a ella mateixa: res es pot conèixer excepte saber que res es pot conèixer, la qual cosa és una tautologia, com ja hem dit.

Altrament, l'estat d'*epojé* no deixa de ser un valor bàsic del saber, car permet, com a mètode, la valoració distant i més objectiva de qualsevol fet, problema o instància del coneixement. Sempre hi ha un moment de no-saber abans de saber. I en general, pel que fa a la qüestió metafísica, o sigui "la qüestió", necessàriament estem en *epojé* permanent.

PARADOXA, παράδοξον, *paradoxon*, pels escèptics idea contrària a l'expressada per la majoria, format per παρα (*para*, «en oposició») i δοξα (*doxa*, «opinió») "al costat de" o "a part de" més l'arrel *doxon* "opinió, bon judici". Una afirmació que sembla contradictòria o que va contra el sentit comú. També s'explica com a "*para*", contrari, desviat, i "*doxa*", opinió. A vegades s'aplica el terme a situacions d'incoherència o simplement sorprenents. Tot i que en principi es refereixen a mecanismes de la lògica, es troben paradoxes en gairebé qualsevol branca de la ciència. A més a més, és un recurs de la literatura per aprofundir en el missatge dels textos.

Les paradoxes ocupen un paper central en l'ètica, sota la forma de dilemes. Es presenten dues opcions que, ben argumentades, poden ser considerades justes. La persona ha de triar una de les dues prioritzant així uns valors sobre els altres.

Pels escèptics era el seu argument fonamental, car la seva aportació sistèmica fou generar el dubte absolut sobre tot, a partir de la paradoxa amb la qual tot podia ser embolcallat i destruït. De fet, l'escèptic, malgrat ser un cercador de la realitat, un home sempre a la recerca, crea un pensar paralitzant. Aplicat de manera lògica, fa del pensar una cosa impossible.

De fet, però, els escèptics antics gaudien essencialment d'aixecar la camisa a qualsevol, de tal manera que portant la contrària a tothom, volien fer evident a cadascú la fragilitat de les creences o costums humans i personals. Era una manera de despertar als adormits.

SKÉPSIS, Σκέψις, ve a significar dubte o investigació, recerca, i és l'origen del nom de l'escola, escèptics, o aquells que recerquen. Vol dir l'acte o l'actitud de mirar, observar i considerar, la qual cosa comporta una distància, car no es pot veure bé si hom està a dins d'allò que mira o considera. Al mateix temps, però, només es pot considerar allò al qual d'alguna manera hi pertany. Cal, doncs, alguna ruptura de la relació amb allò observat o recercat, un trencament de la familiaritat del tracte, i la creació d'una distància necessària per poder veure allò que mires.

SKEPTOMAI és l'investigar atentament. El terme "*skeptikoi*" o "escèptic" -σκεπτικοί - significa "examinar", que deriva del verb grec "*skeptomai*" -σκεπτομαι- que vol dir "mirar amb molt de compte", vigilar o considerar o examinar amb atenció. L'escèptic és qui mira, examina i considera atentament alguna cosa o el seu entorn i l'escepticisme -en paraules de Ferrater Mora- "*la tendència a mirar atentament abans de pronunciar-se sobre res o abans de prendre cap decisió*."

Epicuris

AMISTAT, *phília*. Té una llarga tradició a Grècia des del temps d'Homer. És la base de l'epicureisme, el valor més alt juntament amb el plaer. Epicur, a diferència de l'amor a l'altre cristista, predica l'amistat, la fraternitat, la complicitat, la igualtat, la companyia, car Epicur no

oblida que estem sols i morim sols, i que el màxim bé que pot tenir un ésser en la vida és la companyia basada en la amistat que és comprensió i respecte de l'altre, mai possessió. No es tracta doncs d'un amor universal, o un amor degut a l'altre només per ser l'altre, sinó d'un amor que neix amb el tracte, des del supòsit inicial que l'altre és com tu, ets tu. D'aquí pot fer-se, o no, una amistat, la qual haurà de ser renovada i treballada continuadament. A El Jardí acceptà dones, prostitutes i esclaus.

Epicur fa de l'amistat un dels punts bàsics de la felicitat, car és una de les coses que més plaer proporciona. Així com la vida social i política no ens serà útil per a l'ataràxia, si ho serà l'amistat, l'altruisme en l'amic, car és més plaent donar que rebre.

En l'aspecte comunitari, Epicur basa el grup o cada grup a partir de l'amistat que es poden tenir. Si no és així, no funcionarà. La parella també cal que estigui unida més per l'amistat i la complicitat que no pas l'amor, paraula de la qual mai podem saber si és una autèntica donació, o bé és interès, o bé és pur desig o instint. L'amistat es crea a partir de la ment i de les complicitats o afinitats, i manté sempre la individualitat de cadascú.

Pel que fa a l'Estat, Epicur només creu en una llei o sistema que neixi del pacte social i de l'anuència dels individus, el seu consentiment. O sigui, que neixi d'una amistat amb la societat. No d'una obligació.

DESITJOS: naturals i necessaris; naturals i no necessaris; ni naturals ni necessaris. A partir d'aquí, sembla obvi què cal fer. Sí als primers, moderar els segons, mai els tercers.

FRONESIS, Φρόνησις, *phronēsis*, o traduït com a "saviesa pràctica", de vegades també com a "prudència", en cert sentit contraposat a la *hybris*, o "desmesura".

Forma de saviesa en relació a les coses pràctiques, que demana una habilitat per discernir com i perquè actuar virtuosament i fomentar la virtut pràctica i l'excel·lència en el caràcter. A diferència de la *sophia*, la *frónesis* és l'habilitat per pensar com i perquè hem d'actuar per canviar les coses, especialment per canviar les nostres vides a millor.

"Prudència" ve del llatí *prudētia*, i aquesta del grec *phrónesis*, que volia dir consciència, o comprensió entre bé i mal. Aquesta ve de *phroneo*, que vol dir comprendre. Alguns han proposat traduir-la per "consciència plena".

HEDONÉ, ἡδονή, plaer. Epicur distingeix dos tipus de plaer, l'estable o catatemàtic, i el mòbil o cinètic. El primer, diu, és el més important, car crea l'harmonia que provoca l'absència de dolor, no només al cos, sinó a l'ànima. Aquesta harmonia resulta senzilla, només cal mantenir un equilibri en allò físic, i una ànima lliure d'opinions vanes. Els plaers cinètics són propis dels sentits, i posteriors als catatemàtics. Es tracta de per exemple menjar lo just, i no més, i si es menja més, el plaer serà cinètic, i llavors caldrà que la raó intervingui per evitar la desmesura.

TETRAPHÁRMAKOS, τετραφάρμακος, o els quatre remeis: no tenir por als déus, no tenir por a la mort, no tenir por al dolor, i no tenir por al fracàs o al destí.

Els déus no ens fan cas; la mort no és, car mai et veus o sents mort; el dolor es pot suportar, car si és agut, serà breu, i si és lleu, és suportable. I finalment, qui és autònom no té por del què passi ni del què diran, car la base de la seva serenitat és la independència.

Estoics

ADIÀFORA, (ἀδιάφορος), *adiáphoros*, 'indiferenciat', 'indiferent', 'accessori', o indiferència sobre el conjunt de realitats que queden fora del camp de l'ètica, les que no poden ser jutjades en si mateixes com a bones o dolentes, a diferència de la virtut (*agathá*) o el vici (*kaká*). El terme va ser encunyat pels estoics i va ser recollit pel cristianisme. Ciceró ho va traduir per *indifferentia*, coses indiferents respecte del bé. Entre els estoics i els epicuris hi ha les coses moralment indiferents, com la salut, la riquesa, la fama, que no són ni moralment bones (*agathá*) ni moralment dolentes (*kaká*), o que a un li deixen indiferent per decidir-se al seu respecte. Es tracta de la doctrina dels «béns mitjans» o indiferents.

La riquesa, la salut, la força física, no importen de cara a la moralitat. Però en canvi tenen la seva importància cívico-social. Les adiafóra en un sentit absolut són les preguntes trivials o assumptes trivials, del caire si tenim el nombre de cabells parells o imparells. Ara bé, per ells, plaer i dolor són *adiàphora*, fets indiferents èticament.

APATIA, ἀπάθεια, *apatheia*, etimològicament, l'absència de passions (*páthos*). Resulta, en l'estoïcisme, l'estat mental assolit per una persona quan està lliure d'alteracions emocionals, única manera de poder ser feliç. Estat de l'esperit consistent en la indiferència emocional davant els avatars de l'existència. Absència de passions. Pot entendre's com equanimitat i indiferència. Aristòtil afirmava que la virtut es trobava en el punt mig, o just mitjà, entre els excessos i les carències (*metriopatheia*). Els estoics cercaven l'alliberament de qualsevol passió (*apatheia*). Pretenien eliminar les respostes emocionals a tot allò extern fora de control de la persona. Era, creien, la resposta emocional òptima, degut a que no és possible controlar successos originats en la voluntat d'altres o per la natura. No vol dir això que es perdi el sentiment, o es talli la relació amb el món, car l'estoic actua portant judicis i actes virtuosos, experimentant la felicitat (*eudaimonia*) i els bons sentiments (*eupatheia*).

Els escèptics pirrònics també cercaven l'eliminació dels sentiments quan una alteració depenia d'una creença, però permetien un sentiment moderat basat en sensacions com el dolor. Plotí va adoptar el terme en la seva doctrina neoplatònica, entenent-la com a llibertat de l'emoció de l'ànima quan assoleix la purificació.

ARETÉ (ἀρετή) *areté*, excel·lència, és un dels conceptes crucials de l'antiga Grècia; això i tot és difícil precisar de manera exacta el seu estrany i ambigu significat. En la seva forma més general, per alguns sofistes l'*areté* és l'excel·lència o prominència en el cultiu de l'eloqüència; l'arrel etimològica del terme és la mateixa que *αριστος*, *aristos*, millor, i designaria haver complert de manera acabada un propòsit o funció.

Podríem dir que és la "competència" o "capacitat" de fer bé, o el fer bé per capacitat o competència, una cosa.

DESTÍ O FAT, del llatí *destinare* i de *fatum*. Concepció determinista i causal de l'existència, típica dels estoics. En el món homèric, aquest poder domina sobre homes i déus, i és personificat en la *Moirai*, els decrets de la qual, justos i necessaris, d'altra banda, tenen més aviat el caràcter d'obligació moral; per això els herois grecs poden oposar-se al destí, no sense algun càstig per part de *Nèmesi*. Podem situar el destí, *moira*, en el mateix complex de termes que *physis* i *nomos*, que tenen en comú la seva referència a un principi ordenador de la natura, física i humana, que ens permet comprendre-la. El destí de cada persona, és la part o el lot que aquell tria per a ella (*eimarméne*, distribució); aquesta distribució del destí l'entenen els estoics com una successió d'esdeveniments regits necessàriament per causes, i ells són els primers a discutir sobre els problemes que, per a la llibertat de l'individu, planteja la necessitat causal del destí que tot ho embolica.

ESTOA *στοά*, *stoá*, és la denominació que rep en l'arquitectura grega un pòrtic. És una de les construccions més senzilles, un espai de planta rectangular allargada, cobert, conformat mitjançant una successió de columnes (pilars o suports), i murs laterals; acostumava a formar part d'espais públics, com places, gimnasos i jardins, i normalment es trobava a l'àgora. Com a espai públic, protegit del sol i la pluja, servia per a entaular relacions i, de vegades, establir llocs de comerç. D'una de les *stoái* d'Atenes deriva el nom del sistema filosòfic de l'estoïcisme, ja que els seguidors de Zenó de Cíties s'hi congregaven per escoltar-lo.

LOGOS SPERMÁTIKOS, basat en la premissa fonamental dels estoics de que la raó humana, o logos amb minúscula, és una participació del Verb (Logos). Per tant, qualsevol ésser posseeix una llavor del Logos. D'aquí l'expressió "Logos Spermátikos", o en llatí, Semina Verbi.

HEGEMONIKÓN, part rectora de l'ànima, pels estoics, la raó. L'ànima constava de parts, essent la més important l'*hegemonikón*. És allò que dona unitat a tota la vida psíquica de l'humà, la font de vida de l'ànima, de la consciència i la cognició, que inclou la capacitat de representació, el judici i la raó. Els estoics la situaven en el pit, sobre el cor.

PANTEISME, de *pan*, "tot", i *theos*, "déu": literalment "Déu és tot" i "tot és Déu". Doctrina segons la qual l'Univers, la naturalesa i Déu són equivalents. La llei natural, l'existència i

l'univers (la suma de tot el que va ser, és i serà) es representa per mitjà del concepte teològic de "Déu". El *panteisme* és la creença que el món i Déu són el mateix, és més una creença filosòfica que religiosa. El *panenteisme*, per la seva banda, és la creença que cada criatura és un aspecte o una manifestació de Déu, que és concebut com l'actor diví que ocupa alhora els innombrables papers d'humans, animals, plantes, estrelles i forces de la naturalesa.

El panteisme és incompatible amb la creença en un Déu personal, és per això que per a alguns sigui una expressió de l'ateisme. Ens movem, amb els estoics, en un terreny clarament de transició. Els estoics no creuen en un Déu, però si que creuen que Tot és Déu, car tot forma part del Logos, i nosaltres fills d'aquesta raó universal, tenim un logos petit, que ens fa part del tot. Podríem dir que els estoics, juntament amb Plató, prepararen clarament el terreny als crististes.

OIKEIOSIS, οἰκεῖος, terme estoic per indiciar la realització, el fi últim dels éssers vivents, i per tant de l'humà. No té una traducció precisa, però ve d'*oikos*, que significa llar, casa, família. Seria el procés pel qual l'ésser vivent reconeix què és allò adequat per a ell per a sobreviure, o dit diferentment, la manera en què hom familiaritza la vida. Per exemple, els epicuris afirmaven que allò natural és la recerca del plaer, i aquest és el primer impuls dels éssers, i en canvi els estoics afirmen que el primer impuls té relació amb la necessitat d'autopreservació. Així l'*oikeiosis* és el procés de reconeixement d'allò bàsic per a la vida.

STOA PECILE, ἡ ποικίλη στοά, o **Pòrtic pintat**, originàriament anomenat «Pòrtic de Pisianacte», ἡ Πεισιανάκτειος στοά, monument erigit en un lloc privilegiat, al nord de l'Àgora d'Atenes. La *Stoa Poikilè* originà el nom de l'escola filosòfica dels estoics. El fundador del moviment, Zenó de Citius, tenia el costum d'ensenyar allí.